

Ur:

se museet ▶

Tidsresan

Lek och fantasi som pedagogisk metod

Britt-Marie Borgström

Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Britt-Marie Borgström
Grafisk form Lena Eklund
Illustrationer Karin Milton, omslagets utsida samt s. 52 och 58.
Anders Sunesson, omslagets insida, s. 19, 23, 93, 96 och 141.

Tryckt hos Fälth & Hässler, Värnamo 2003
ISBN 91 7108 489 4

Följ med på en tidsresa!

Viktigt i tidsresan:

- Introduktion.
 - Dramaupptakt med rollfördelning och påklädning.
 - Tidsförvandling.
 - Drama som innehåller sysslor fördelade gruppvis.
 - Personal från förskolan/skolan ansvarig för vissa av grupperna.
 - Måltid/fikastund med återsamling av hela gruppen.
 - Avslutning med tidsförvandling.
 - Uppföljningsmaterial.
-

Introduktionen sker i vårt gamla kök eller i förstugan beroende på tidsresans tema. Vi tar emot barngruppen utan att vara i våra roller men klädda i gammeldags kläder. Introduktionen börjar alltid med en presentation då vi berättar vilka vi är på riktigt och varför vi är klädda i gammeldags

kläder. Vi är alltså inte »påskkäringar« som barnen ibland tror, utan klädda så här för att vi brukar leka förr i tiden. I introduktionen ger vi, i dialog med barnen, referensramar till den tid som vi ska resa till. För att ge barnen en uppfattning om tidsepoken krävs konkreta jämförelser mellan vardagslivet förr och nu. Att utgå från och vara lyhörd för barnens egna frågor och reflexioner är viktigt. Hur bodde man förr i tiden? Hur bor vi nu? Vad arbetade mammorna och papporna med förr, vad arbetar de med idag? Matvanor förr och nu? Var sov man? Hade barnen eget rum? Barnens roll förr och nu? Oftast dominerar de vardagsnära och materiella frågorna i barnens funderingar om förr i tiden och de bildar den naturliga ramen för introduktionen.

Till grund för vårt upplägg ligger också temat för den aktuella tidsresan och vad som är tyngdpunkten i den. Vi har möjlighet att under introduktionen försiktigt styra in barnens tankar på den aktuella tidsresans innehåll.

En variant på introduktion som vi prövat är att ge barnen i uppdrag att söka svaret på vissa frågeställningar under tidsresans gång. Främst har vi använt oss av den metoden i handelsbodstidsresan. Där får barnen fundera över vilka varor, vilka saker som mor Sofia och hennes barn måste handla i handelsboden och som de inte kan tillverka på gården. Här ställs självhushållning i kontrast till pennighushållning. Barnen slås av att en mängd varor som vi idag köper i affären tidigare var en viktig del av gårdens egen produktion. Att även barnen var en kugge i produktio-

nen får de känna på, till exempel när äggen ska plockas in, noggrant torkas, och lindas in i tidningspapper inför försäljningen i handelsboden.

Dramaupptakt – följ med på jultidsresa!

Efter den inledande delen av introduktionen dras barnen in i lekens magi. På ett medryckande och enkelt sätt tydliggörs för barnen att nu är vi på väg in i ett lekäventyr. Moster Emma tar på sig ploggen, schaletten, och berättar viskande:

– När vi leker förr i tiden heter jag moster Emma och då bor jag här i gården, idag leker vi att det är dagen före julafton, sjulsmässodagen. Då måste allt göras iordning inför julaftonen.

– Kom så smyger vi in i vårt kök, glöm inte att titta på vår fina julgran som redan hänger färdigklädd i taket.

Andaktsfullt smyger barnen och personalen in i förra sekelskiftets julförberedelser. Moster Emma tar barnens händer och bildar en ring, barnen och personalen sätter sig på golvet. Det är lite halvskumt inne i Hackåsgården i december, trots att det är på förmiddagen. På skåpsängens kant sitter mor Sofia och byter örngott på långkuddarna. Eftersom det är sjulsmäss, stora rengöringsdagen, måste allt vara rent och fint till julhelgen. Halmmadrasserna har blivit stoppade med ny fin halm och en nyskurad underbreda, ett underlakan, har lagts på. Hon knyter omsorgsfullt de krusade örngottsbanden och lägger tillbaka kudden i hennes och pappa Olofs bädd. Fårskinnsfällan med det röda vävda fälltäcket vi-

ker hon iordning. Hon har inte märkt att barnen kommit in i rummet.

När alla barn kommit till ro börjar moster Emma att fråga mor Sofia om hennes sysslor, om sjulsmässodagen och varför det är så viktigt att de blir klara med allt inför morgondagen. Mor Sofia är orolig för att hon inte ska hinna med alla sysslor som måste göras, det är ju julafton redan imorgon! Då passar moster Emma på att presentera henne för alla barnen som mor Sofia inte uppmärksammat tidigare. Barnen är snabba med att erbjuda henne sin hjälp så att det blir julfint i Hackåsgården.

– Vilken överraskning att så många barn har kommit och hälsat på! Vilken tur att ni allihop har tid att stanna och hjälpa till. Då kommer vi nog att hinna bli färdiga med alla sysslorna.

Under den inledande delen av introduktionen är det oftast bara en av oss, moster Emma, som tar emot gruppen/klassen. Detta gör vi medvetet för att skapa ett överraskningsmoment i mötet med ytterligare en ny person. På så sätt ökar spänningen och dramatiken i tidsresan. Moster Emmas roll blir länken mellan barnen och mor Sofia. Mor Sofia befinner sig någonstans svävande emellan barnens värld och förr i tiden, hon är i roll men kan betrakta sin omvärld från både barnens och sitt »förr i tiden- perspektiv«. Hon kan som i barnens egen lek vandra mellan att vara i en viss roll och sedan stiga vid sidan om den och börja strukturera leken.

Inom dramapedagogiken talar man om begreppet »lärare i roll« vilket innebär att läraren

går in i dramaleken och tar en roll tillsammans med barnen. Som »lärare i roll« kan man strukturera och påverka spelet inifrån. Om dramaleken har ett kulturhistoriskt tema anknyter man till de fakta som man vill lyfta fram. På så sätt utvecklas den dramatiska handlingen och spänning skapas.⁴²

Rollfördelning

– Skulle ni vilja leka att ni allihop blir mina barn här i Hackåsgården? Barn från förr i tiden som hjälper sin mamma och moster med att ställa i ordning inför julafton?

– Då ska ni få nya namn, sådana namn som barnen hade förr i tiden.

Innan namnskyltarna av trä hängs om barnens hals, får de berätta vad de heter på riktigt. När de fått sitt leknamn får de repetera sitt nya namn för oss, på så sätt minns de sitt nya namn och roll. Att få ett nytt namn är roligt och skapar associationer till andra som barnet känner som har samma namn. Oftast känner de igen sina nygamla namn i sina kamraters eftersom namnen är vanliga idag. Det blir stora namnbyttardagen och en anledning till mycket glädje. Eftersom de första rollekar som barn leker är just mamma, pappa, barn så är det inget problem för barnen att gå in i den typen av lek, de känner sig trygga i lek-situationen. Tidsresan ligger nära barnens egen lek-värld.

Påklädning

Mor Sofia ser lite fundersam ut när hon upptäcker att barnen är klädda i helt annorlunda kläder än vad barnen från hennes tid brukar vara.

– Hur ska vi göra så att ni barn blir mera lika mina barn?

Moster Emma kommer på att det finns lite kläder i en korg som kan lånas ut till barnen. Då kommer hon att känna igen dem bättre. Sagt och gjort, röda jämtlavor delas ut till gossarna och förkläden och plogg till flickorna. Genom påklädningen, när barnen tar på sig sina nya leknamn och kläderna, förstärks och befästs deras roll. De går allt mer in i sin nya roll.

Den här delen av tidsresan kan utifrån sett verka lite kaotisk och rörig. När alla ska få sina nya leknamn och påklädningen pågår som bäst är det en sprallig och förväntansfull stämning. Eftersom de flesta barnen som kommer till oss är helt nya bekanskap är det här en viktig stund för oss att

Namnbyte och påklädning måste få ta en stund – ett bra tillfälle att etablera en kontakt med barnen. Foto Jämtlands läns museum

etablera den första nära kontakten med den grupp som vi ska tillbringa de närmaste timmarna med. Att snabbt kunna avläsa gruppen och känna av vilka behov som är viktiga för just de här barnen är ett krav som ställs på oss som leder tidsresan. Det måste få ta sin tid, alla barn måste få bli sedda och uppmärksammade på sitt eget sätt. Om man försöker stressa på för att få den

Barn och vuxna får nya namn och roller.
Foto Jämtlands läns museum

här delen av tidsresan överstökad så fort som möjligt, gör man ett grundläggande misstag. Både barn och vuxna behöver den här stunden för att kunna känna trygghet och tillit inför varandra så att vi gemensamt kan gå vidare.

Mycket tydligt blir detta under sommarens tidsresor då de barn som deltar kommer enskilt och inte med sin förskola eller sin klass. Barnen känner oftast inte varandra, med undantag för syskon eller kompisar. Då gäller det att på en relativt kort stund skapa en gruppkänsla hos den löst sammansatta barngruppen. Allmänt småprat brukar vara en bra upptakt på en lyckad tidsresa.

Vuxenroller

Tidigt insåg vi att ett sätt att fånga in barnen i tidsresans magi var att ta med de vuxna som följde med barnen. Att de vuxna satte sig vid sidan om och bara tittade på och ingrep vid vissa tillfällen kändes inte bra vare sig för oss eller barnen. Barnen försökte hela tiden att få med de vuxna. De hittade på roller för att de skulle ingå i tidsresan. Vi tog fasta på att även de vuxna skulle delta och de fick ofta roller som drängar, pigor, storsyster eller storebror. När vi ska bestämma vuxenrollerna anpassas de till det aktuella temat för tidsresan. I handelsbodstidsresan får en av de vuxna ta rollen som kusin Charlotte som emigrerat till Amerika och som kommit hem på besök. Hon har vanor som inte vi är så bekanta med. I handelsboden betalar hon sitt rosenvatten och sin köpetvål kontant! Det är annat än mor Sofia

som helst försöker byta mot ägg och hemkärnat smör och skriva upp eftersom det är ont om kon-tanter.

När barnen har fått sina namnskyltar och klä-der känner sig mor Sofia mycket nöjd.

– Nu ser barnen ut precis som mina barn, nu känner jag igen dem och jag vet deras namn. Men det är ju ett problem, vad ska vi göra med de här vuxna? Tänk kvinnfolk med byxor! Sånt går ju inte för sig.

Med glimten i ögat upprörs mor Sofia över de vuxnas opassande klädsel. Men det är lätt av-hjälpt, i ett huj plockar moster Emma fram klä-der till de vuxna och deras rollkaraktärer presen-teras.

För att ge de vuxna ett stöd i rollen och i de an-svarsuppgifter som ligger på dem, delas rollappar ut. Rollappen är inte ett manus. Vi försöker vara sparsamma med användandet av rollappar efter-som vi har märkt att de vuxna kan bli så fixerade vid dem att de har svårt att improvisera. De vux-na som deltar i tidsresan lämnar sin roll som lä-rare eller förälder bakom sig. Lärarna blir inte längre lika neutrala inför barnen. De går in i en helt ny roll som de har full frihet att tolka och ut-forma, med allvar, humor och inspiration. En tidsresa blir aldrig lik den andra eftersom den präglas av dem som är med och formar den. Vi kan också se hur barnen tycker om att få möta sin lärare på ett helt nytt sätt.

Barnen uppskattar också att de vuxna deltar på samma villkor. Att barn och vuxna leker tillsam-mans är inte alltför vanligt för barn idag.

– Kan vi inte fortsätta att leka att du är pigan Linnea, hör vi ibland barnen säga till sin fröken efter att tidsresan är avslutad. Barnen vill gärna att leken ska få fortsätta och att de vuxna ska vara kvar i sin nya roll.

De vuxnas medverkan och deras rollkaraktärer är viktiga inslag. De lockar med sig barnen in i den historiska lekvärlden och ger liv åt tidsresan. I samspel mellan barnen och de vuxna blir tidsre-san ett verkligt lekäventyr.

För att ge mera must och liv åt de olika rollka-raktärerna är vissa motsättningar inbyggda i de olika rollerna. Motsättningar är bra att spela på eftersom de tydliggör de frågor som vi vill lyfta fram. Motsättningar skapar också handling, dra-matik och spänning och får både barn och vuxna att reflektera över sina egna åsikter. Mor Sofia står för det traditionella medan moster Emma står för ett mera modernt och inte fullt lika köns-rollsbundet tänkesätt. Visserligen bygger vi de vuxnas rollkaraktärer på sådana typiska schablo-ner som den late men matglade drängen som vi med glimten i ögat blir lite förgrymmade på och pigan som är så förtjust i allt manfolk att hon glömmar sina sysslor. Det är ett enkelt sätt att framställa olika rollkaraktärer, men väldigt tack-samt. De vuxna vågar ge sig hän i rollen.

Tidsförvandling – att ställa om tiden

Innan vi låter locket snurra oss iväg till förr i ti-den upprepar vi alltid för barnen vilken deras och de vuxnas roll är och vilket sammanhang

som vi kommer att hamna i när vi »landat«.

– Nu är det dags att åka iväg på tidsresan. Vill ni veta hur man gör? Jo, först tar vi varandra i hand så det bildas en fin ring, sedan tänder jag det här ljuset och alla ni barn vet ju att det alltid måste vara en vuxen med när man tänder ljus. Mor Sofia tänder det ljus som hon placerat i mitten av ringen. Hon tar fram sitt magiska kopparlock som blänker så fint i skenet från ljuset.

– Med det här locket leker vi att vi kan snurra

oss bakåt i tiden. Vi leker att ni blir mina barn, jag blir er mamma, mor Sofia, och sedan har vi er moster, moster Emma, och pigan Linnea och drängen Jöns. Det är dagen före julafton, sjulmässodagen, och det är så mycket som är ogjort. Är ni beredda på att resa till förr i tiden?

Barnen nickar och blundar. Mor Sofia viskar än en gång till locket att det ska ta dem till förr i tiden. Hon sätter locket i ringens mitt och snurrar det. Barnen kniper ihop ögonen och håller

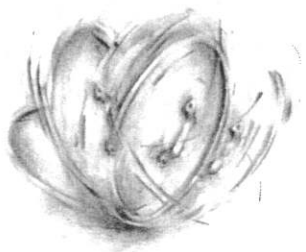

Blunda och håll varandra i händerna, nu är det dags att ställa om tiden! Foto Bengt Weibert

varandra hårt i hand. Efter en stunds snurrande faller locket med ett skramlande ljud omkull. Vi har kommit till förr i tiden!

Tidsförvandlingen skapar en pirrig förväntan inför vår gemensamma resa in i historien. Med relativt enkla medel kan man skapa en egen ritual kring själva tidförflyttningen. Varför inte gemensamt läsa en magisk ramsa eller tillsammans med barnen tillverka ett »tidsresespö« som svingas över dem när det är dags att bege sig till förr i tiden!

När vi har tagit oss ända till stenåldern har vi inte använt vårt lock, det kändes lite för modernt för att ha makt att ta oss så långt tillbaka i tiden. Istället har vi trummat oss tillbaka på vår trumma. Att gå baklänges och räkna stegen runt den byggnad som tidsresan har sin upptakt i har vi också provat. En magisk dryck som hjälper oss att komma tillbaka i tiden är ett annat sätt. Lek är det förlösande ordet! Vi har valt att vara mycket tydliga med detta eftersom vi är måna om att skapa en trygg dramatisering. Om barnen från början känner till förutsättningarna och vet var de har oss känner de sig trygga och kan ge sig hän i tidsresan.

Drama – exempel från jultidsresan

Mor Sofia blåser hastigt ut ljuset.

– Här kan vi ju inte bara sitta, vi som har så mycket att stå i, det är ju självaste julafton imorgon!

– Har drängen blivit färdig med julveden? Är den inburen? All ved som ska användas till att elda i spisarna ska staplas inomhus, vi ska inte behöva gå ut och hämta in ved på många dagar. Glöm för all del inte att såga veden i lyktans sken, då slipper vi surved och den brinner bättre. Hur ser det ut i fjöset? Har djuren fått det fint?

Alla har vi nu hamnat i förr i tiden, moster Emma och mor Sofia börjar samtala med varandra, med barnen, pigan och drängen och det är dags att ta itu med dagens sysslor. Det råder ingen tvekan om att vi lever i en annan tid. Drängen tar med sig »sina« barn ut på vedbacken där julveden ska sågas och sedan bäras in i stugan.

Moster Emma tar med sig några av barnen ut till fjöset. Det måste sopas rent i djurens krubbor och bås, strös med torv och hackat granris, barr. Timmerväggarna tätas extra noga med ull från fåren så att djuren slipper att stå i drag. Korna borstas och svansarna kammats så att de blir riktigt fina. Hästen Freja i stallet ryktas så att hon blänker där hon står i sin spilta. Hon kommer säkert att springa allra fortast hem från julottan i år. Det skulle vara bra för då kommer vi att bli först klara med skörden!

– Titta, Freja har fått en fläta i manen! Vem tror ni kan ha flätat den? Är det kanske vår gårdstomte som varit framme igen! Det är bäst att vi

inte löser upp flåtan för då kan det hända att man får ont i huvudet, varnar moster Emma.

Innan barnen lämnar fjöset påminner moster Emma dem om att imorgon, på julaftons kväll, ska de följas åt ut i ladugården och viska god jul i djurens öronen. Om de är riktigt tysta kan de kanske få höra hur hästen pratar människospråk! Men Emma tror inte på att det är sant, det är sådant som mormor alltid sa till henne när hon var liten.

– Snöplogklubban har kommit! ropar plötsligt mor Sofia bortifrån stugan. Nu är det vår tur att ploga byvägen. Hämta hästen och spänn för snöplogen, nu är det dags att ploga.

Ett av barnen förvandlas till häst med hjälp av en sele av läder och med långa remmar som fungerar som tömmar. »Hästen« håller i repet till snöplogen och stretar och drar, en pojke styr med hjälp av träplogens handtag, en annan sköter tömmarna. Så bär det iväg nedför byvägen. Bjällan, klockan på hästen, pinglar svagt medan barnen försvinner längs byvägen. För att få riktigt varmt i stugan och hos djuren i fjöset tar drängen med sig några av barnen och skottar upp snö mot stugan och fjösväggen, ladugårdsväggen. De lätta träspadarna kommer väl till pass.

– Ända upp mot fönsterblecket med snö, brukar mor Sofia säga, så behåller vi värmen inomhus.

Utedasset måste också ses över så här före jul. Det kommer säkert mycket främmande och då måste det vara fint. Det fylls på med mera tidningspapper och mossa. Östersundsposten kan

komma till nytta igen, inte bara som läsning! Enris hackas och strös ut på golvet, vad det doftar gott!

Innan det är dags att gå in till mor Sofia och hjälpa henne med sysslorna i stugan, visar Emma på sin adventskalender, som består av tjugofyra pinnar som är nedkörda i en cirkel i snön. I mitten tronar den tjugofjärde pinnen som pappa Olof skurit så vackert att spånorna krullat upp sig längs med pinnen. Varje morgon får ett av barnen springa ut och hämta in en av pinnarna, en pinne närmare jul för varje dag. De måste ha glömt bort kalendern i år! För alla pinnar står kvar och imorgon är det självaste julafton! Hur många pinnar ska tas bort?

Inne i stugan har mor Sofia samlat de barn som inte följt med drängen och moster Emma ut. De sitter kvar på köksgolvet tillsammans med pigan Linnea.

– Under flera veckor har jag och pigan Linnea bakat och lagat mat som vi ska få äta till jul. Alla våra skåp och förråd är fyllda med god mat men i natt hade jag så svårt att somna för jag tänkte på er kamrat Skomakar-Stina, och hur hennes jul ska bli.

I dialog med barnen väcks deras tankar kring Skomakar-Stina och hennes familjs sociala situation. Kan barnen på något vis påverka hur hennes julfirande ska bli? Förslagen brukar komma lite trevande från de yngre barnen:

– Kan vi ge dem pengar att köpa mat för? Kan vi bjuda hit dem på julafton? Eller kan vi ge dem av vår mat?

De äldre barnen är snabba att erbjuda dem del av gårdens resurser och kommer på olika sorters mat som kan behövas hos familjen för att de ska få fira en riktigt fin jul. De kommer också på mera långsiktiga och varaktiga sätt att hjälpa familjen än de yngre barnen. När barnens olika förslag diskuteras brukar de flesta grupperna enas om att det bästa är att överlämna julmat till Skomakar-Stina och ibland också en höna eller en get. En stor korg passar att packa ned mat och saker i som ska skänkas till familjen. Barnen föreslår vad som ska packas. De plockar fram bröd, smör och ost ur skafferiet. Det mjuka vetebrödet doftar så gott!

– Ni är ju inte vana vid att äta annat bröd än

hårt tunnbröd, men till jul så vankas det mjukt bröd.

Smöret tas upp ur smörbyttan. Ett kors är ritat i själva smöret för att det ska vara skyddat mot ont och inte härskna. Getosten, som inte doftar så gott slås in i papper. Vad vill de mera packa ned? Kött och korv förstås, men barnen kan inte hitta något sådant i skafferiet. De börjar att söka efter kylskåp och frys men mor Sofia har aldrig hört talas om något sådant.

– Hur kan man göra för att förvara, kött, korv och fisk så att det inte ska bli förstört av värmen inomhus om man inte har sådana saker som kylskåp?

Barnen funderar och tillslut kommer man på

*Korgen packas till Skomakar-Stina.
Foto Bengt Weilert*

att utomhus är det kallt så där skulle man kunna förvara kött.

– Tänk om det kommer någon hund eller katt som äter upp maten när vi inte tittar efter? Kanske man kunde låta en drake vakta maten! men då kanske den äter upp maten om den blir tillräckligt hungrig säger en pojke.

Till slut brukar någon av barnen få syn på vår loftbod på gårdstunet, där borde det ju vara tillräckligt kallt och där kan inga djur komma in, vi går dit och tittar!

– Hur många dörrar har loftboden? Var kan matförrådet dölja sig?

Inne i loftboden doftar det starkt från de rökta färbogarna, korvarna och den torkade fisken. Brödvaggan, fulltravad med tunnbröd och blodbröd, hänger fritt ned från taket. På golvet ligger hackat enris utspritt för att hålla mössen borta. Tillsammans räknar vi högt hur många korvar och vikta tunnbröd, pickebröd, som vi ska packa ned. Den torkade fisken luktar inte så gott som det rökta köttet men tänk vad man kan förvara maten länge om den är rökt eller torkad. Vi går in till pigan Linnea och berättar vad och hur mycket vi har packat ned. Linnea har tillsammans med några av barnen just blivit klar med att vika girlanger och en julduk av crepepapper.

– Tror ni inte att Skomakar-Stina skulle bli glad åt lite girlanger att hänga i sin gran och en julduk till julbordet?

Barnen bär tillsammans ut korgen till den vänande mjölksläden. Så bär det iväg till Skomakarns.

Julstämning i Hackåsgården. Foto Bengt Weilert

– Glöm inte att önska god jul! ropar mor Sofia efter barnen som försvinner med kälken bort längs byvägen.

Efter drygt halva tiden byter grupperna sysslor med varandra. Inne hos mor Sofia är julstöket i full gång. Hon är så nyfiken på vilka sysslor som barnen utträttat när de hjälpt moster Emma och drängen. Barnen berättar om allt de varit med

om och mor Sofia är så nöjd med deras arbete.

– Nu ska det nog bli jul här i Hackåsgården men har ni sett hur det ser ut här inne säger mor Sofia bekymrat.

Trasmattorna som täcker golvet ligger hopskrynklade och behöver skakas av i snön, så de blir riktigt rena. Golvet behöver sopas och sedan ska mattorna läggas tillbaka omlott och så att de täcker hela golvet. Några av barnen rullar ihop mattorna, för att sedan skaka dem i snön. Medan de är upptagna med mattorna berättar mor Sofia en hemlighet för de andra barnen.

– Eftersom ni har varit så duktiga att arbeta, ska alla barnen få provsmaka på vitgröten, julgröten, trots att det bara är dagen före julafton. I vanliga fall får ni ju bara äta vitgröt på julaftonskväll eller på kalas! Ska vi överraska de andra?.

Före dukningen måste förstas bordet torkas av. Alla matrester och smulor hamnar i grishinken, inget får förfaras, allt kommer till användning. Till och med trasorna som vi torkar bordet med, de är klippta ur pappas gamla avlagda kalsonger. Barnen hjälps åt att duka fram träskedar.

– Glöm inte att räkna med pigan och drängen! Hur många blir det då?

– Om vi ska försöka få till det så att det ligger lika många skedar runt bordets alla fyra sidor, hur kan vi placera skedarna då?

I liknande vardagsituationer ingår många tillfällen till naturlig begreppsträning. Ett ekologiskt förhållningssätt kan också förmedlas i olika situationer under tidsresans gång. När sysslorna börjar tryta behöver alltid Lill-Karin i vaggan pysslas

om, småbarnen får aldrig lämnas ensamma! Gårdstomten i fjöset tycker förutom vitgröt även om sleke, finmalt grovsalt. Några av barnen mal grovsaltet med runda stenar i ett trätråg så det blir till finsalt åt tomten.

Måltid med festseder

Nu är bordet färdigdukat och två stora trätråg med ångande vitgröt står på bordet. Alla barnen står runt bordet, de vuxna sitter.

– Barn växer, därför får ni stå och äta, vi vuxna har växt färdigt.

Nu är det dags att knäppa händerna och tillsammans läsa bordsbön. I vårt sekulariserade samhälle har många av barnen problem med att veta hur man gör när man knäpper händerna till bön. De flesta förknippar »knäppa händerna« med att de ska knäppa med fingrarna. Den gemensamma måltiden har också till syfte att samla hela barngruppen som tidigare varit uppdelad. Tillfälle finns för barnen att inför varandra berätta om vad de arbetat med för sysslor i sina olika grupper. Gröten äts med glupsk aptit ur de gemensamma trägen. Gröten smakar extra gott med kanel och krossesocker, strösocker.

– Ni får lova att inte berätta för någon att ni redan idag har fått tjuvsmaka på gröten och dessutom med både kanel och socker, viskar mor Sofia till barnen.

Medan barnen äter sin gröt berättar hon om julgranen som hänger ned från taket i ett hörn av köket.

– Det ser ut som om den svävar i luften! säger ett av barnen.

Mor vill gärna hänga den högt upp från golvet så att inte de fina röda äpplena från Sundsvall och sockerkringlorna blir uppätta. På julaftonskväll är det dags att tända ljusen i granen och då står alltid pappa Olof beredd med en hink vatten om den skulle fatta eld. Elden måste vi vara väldigt försiktiga med!

Mor Sofia minns sin första julbuske, julgran, som var så liten att den stod i en flaska i fönstret.

– Har ni hört att inne hos herrskapen i Östersund har de så stora julgranar att de räcker från golv till tak. Det skulle vi aldrig få plats med här i vårt kök.

Förra julen fick moster Emma en så fin julklapp av drängen bort i Näs. Mor Sofia undrar om inte barnen vill veta hur det gick till när Emma fick sin julklapp? Först lite motvilligt berättar Emma om hur det gick till när det klappade på dörren på julaftonskväll och ett paket susade in i farstun.

– Alla ni barn vet ju hur nyfiken jag är så jag skyndade mig ut för att kunna få fatt i den som hade slängt in julklappen. Det var alldeles mörkt men svagt kunde jag skymta skoavtrycken i den nyfallna snön. Jag smög efter i spåren och vem tror ni stod bakom knuten? Jo, drängen Erik från Näs. Han såg lite generad ut men visst var det han som hade slängt in julklappen till mig. Jag bjöd in honom på kaffe och krus och det var han inte sen att tacka ja till! Emma hämtar julklappen, en halmdocka, som hon gömt på en av hyl-

lorna i spisskåpet.

– Den är faktiskt lik Erik i Näs. Röd luva, lång och ståtlig.

Efter att barnen tackat Gud för maten får de ta en tjuvtitt på julbordet som håller på att ställas i ordning med mängder av god mat som får det att vattnas i munnen på drängen. I mitten på bordet tronar julhögen, julruvan, med olika sorters mjukt bröd, pepparkakor och saffransbröd – och allra högst upp pappas snidade jultupp som vaktar över julhögen.

– På julaftonskväll kommer alla ni barn att få en egen liten julhög som ska räcka under hela julhelgen. Plötsligt blir moster Emma orolig. Hon berättar för barnen om Skomakar-Stinas familj och sin ängslan för att de inte ska få möjlighet att fira en riktig jul. Barnen kan som tur är lugna henne med att de gått iväg med en hel kont med julmat till hennes familj. De berättar om alla godsaker som de packat ned.

– Så nu kommer det nog att bli jul hos Skomakarns också. Att dela med sig vet jag att ni är duktiga på i vanliga fall och till jul ska vi allihop tänka extra mycket på det.

Avslutning – att gå ur sin roll

Viskande säger mor Sofia att nu känner hon på sig att det börjar bli dags. Alla sätter sig i ringen igen. Hon frågar om barnen minns hur man gör när man reser i tiden? Det gör alla. De berättar för den glömska mor Sofia hur hon ska göra för att kunna resa i tiden.

– Kom ihåg att snurra locket åt andra hållet så att vi kommer framåt i tiden och inte ännu längre tillbaka, brukar barnen kommentera.

Ljuset tänds, vi tar varandra i hand och blundar.

– Nu ska vi be att locket tar oss till den tid som barnen kommer ifrån säger mor Sofia.

Locket snurrar och när det skramlande lagt sig tillrätta på golvet igen, blåser mor Sofia snabbt ut ljuset.

– Nu känner jag mig inte längre som Sofia, mamma till alla barnen här. Nu känner jag mig som Britt-Marie som arbetar på Jamtli.

Samtidigt tar jag av mig min plogg. På det sättet visar vi vuxna tydligt att vi har lämnat våra roller och förr i tiden. Barnen följer vårt exempel. De tar av sig sina huvudbonader och namnskyltar och berättar vad de heter på riktigt. Genom åren har vi insett att denna stund är lika betydelsefull som introduktionen och upptakten till tidsresan. Att få en tydlig markering av att man lämnar sin roll och återvänder till sitt eget jag är viktigt för att man ska förstå att lekäventyret är över och att vi är tillbaka i vår egen tid. Drama är en stark metod som berör både barn och vuxna. Miljön som vi använder oss av är mycket autentisk och man kan verkligen få en upplevelse av att man vistats i en annan tid.

Den första tiden då vi arbetade med tidsresor som metod markerade vi inte lika tydligt att vi kommit tillbaka till nutiden. Detta gjorde barnen fundersamma och skapade oro hos en del barn. Vi fick genom föräldrar reda på att deras barn in-

te hade kunnat somna på natten på grund av att de legat och funderat på om vi fortfarande var kvar på Jamtli fastän det var kväll! Sover mor Sofia där? Är hon och moster Emma alltid där i gården? De blir så koncentrerade på att tänka om det är på riktigt eller på låtsas att de går miste om tidsresans innehåll.

Kan det finnas en annan tid parallellt med vår egen nutid? Genom reflexioner från barnen och med stöd av den dramapedagog som vi genom åren arbetat med, kom vi i ett tidigt skede fram till att det var viktigt att vi var tydliga med att tidsförvandlingen inte var »på riktigt«. Under åren har vi ytterligare betonat leken i tidsresan och i avslutningen varit noga med att tala om vilka personer vi är på riktigt. Att inledningen på tidsresan liknar avslutningen gör också att barnen känner igen situationen.

Uppföljning istället för förberedelse

Ofta händer det att barnen säger till oss att de inte vill åka framåt i tiden till den tid som de kommer ifrån. Vi brukar i samband med att vi har snurrat oss framåt i tiden och återgått till våra vanliga jag, spinna vidare på barnens intresse av att vara kvar i förr i tiden.

– Tänk om ni tillsammans kunde fortsätta att leka tidsresa när ni kommer tillbaka till er för-

skola/skola? Vad hände sedan? Hitta på en fortsättning! Vad händer på julaftons kväll? Är det någon som kastar in julklappar? Får vi syn på gårdstomten när gröten bärs ut till fjöset? Kan vi höra vad djuren pratar om?

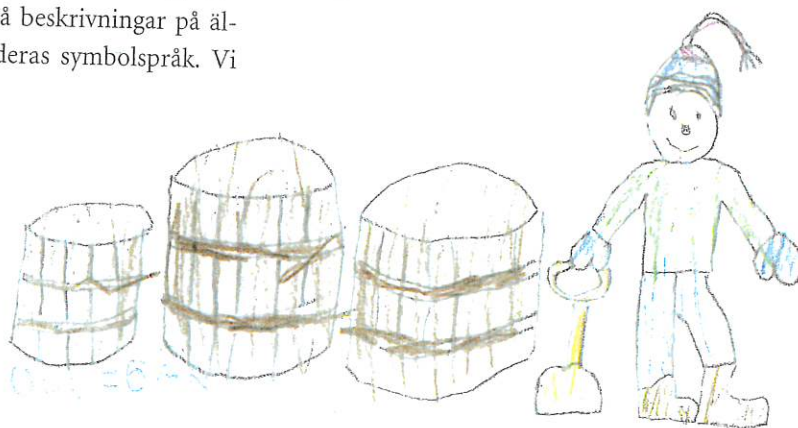
Vi föreslår att de kan göra egna namnskyltar och låna material och rekvisita av oss som de kan behöva till sin egen tidsresa. Ofta ser vi hur de där stjärnorna i barnens ögon tänds när de inser att de själva kan fortsätta leken i sin egen miljö.

Att barnen och personalen gör egna tidsresor i sin hemmiljö är något som vi verkligen vill uppmuntra. Jag återkommer till detta i avsnittet *Att skapa sin egen tidsresa*. Till varje tidsresa har vi utvecklat någon form av uppföljningsmaterial som ger tips på fördjupning och förslag på hur man kan gå vidare med temat. Uppföljningsmaterialet till den ovan beskrivna jultidsresan innehåller en sammanställning av de etnologiska uppteckningar som vi bygger vår jultidsresa på. Hänvisningar görs till Minnesbanken i museet där våra olika arkiv finns samlade. I uppföljningsmaterialet finns också beskrivningar på äldre tiders lussebröd och deras symbolspråk. Vi

berättar om julhögens och jultuppens viktiga in-
nebörd på julbordet och om hur man kan baka sin egen lilla jultupp av rågbrödsdeg. Adventskalendern som vi visar och berättar om under tidsresans gång finns också illustrerad och beskriven. Allt är samlat till ett litet enkelt häfte som gruppen tar med sig tillbaka till förskolan/skolan. Eftersom inte alla barn vikt gurlanger och julduk av crepepapper skickar vi med några som modeller så att de kan lära ut konsten till sina kamrater.

Vi använder oss också av uppförstorade historiska fotografier från museets bildarkiv som anknyter till tidsresans tema. Syftet är att koppla det som barnen upplevt och provat på i tidsresans olika aktiviteter till människors vardag i en gången tid. Människor har levt med helt andra förutsättningar än vad vi gör idag och fotografierna är och förblir bekräftelsen.

Personal, som arbetar med de yngre barnen, har berättat att tidsresan fungerar som utgångs-

Jag skottar snö i tunnorna.

punkt för temaarbetet. Tidsresan ger barnen referenser och därför har vi valt att inte ta fram ett förberedelsematerial till den här åldersgruppen eftersom de behöver upplevelsen för att kunna gå vidare och fördjupa sig i temat. Istället har vi satsat på att ta fram uppföljningsmaterial knutet till tidsresornas olika teman. Med de äldre barnen arbetar vi mera inriktat på att framställa material som klasserna kan använda i sitt arbete före besöket hos oss.

Föräldrar och personal berättar för oss om att tidsresan avspeglar sig i barnens egen fria, spontana lek. Att leka »Hackåsgård« var ett favorittema bland några av barnen på en av förskolorna i Östersund. Ett av barnen som varit med på vår jultidsresa berättar att han också brukar vara med på sommarens tidsresor.

– Då brukar jag leka tidsresa när jag kommer hem men jag får inte tända något ljus själv så jag håller fram tummen och låtsas att den är ett ljus. Det går lika bra!

Ovan. Julfirande i Fullsjön,
Borgvattnets sn, Jämtland.

Foto bildarkivet,
Jämtlands läns museum

Uppteckning från museets
etnologiska arkiv, ÖMEA

199:5

Julfirande

Fäkkott en
hjärte.

Meddelande: Erik Agerberg, f. 1865 i Hjärte, Askott.
numera bosatt i Kilen, Rödön.

Upptecknare: Björkquist-Podermann 25.3.1995.

Julgran hade funnits så länge Agerberg själv mindes. Hans far f. 1856 sade att det började bli vanligt i hans barndom. De brukade på den tiden hänga granen i taket (!) och lägga smaskkearna mellan grenarna, t.ex. rågkakor, som särskilt bakades för detta ändamål och som kallades för krusastjärn. Man valde gärna de granar som växte vid sommarladugården, för den hade getterna betat skotten och toppen av så att de växt sig täta och var låga och sm. Ljus hade de i granen också.